

Кісь С. Я., к.е.н., доцент
кафедри теорії економіки та управління,
svjatkis@gmail.com
Кісь Г. Р., к.е.н., доцент
кафедри менеджменту і адміністрування,
galyakiss@gmail.com
Вівчар Г. О., здобувач
кафедри теорії економіки та управління,
vivchar.gal@ukr.net,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. Проаналізовано характерні риси та відмінності процесів капіталізації підприємств нафтогазового комплексу. Обґрунтовано необхідність і можливості розширення шляхів зростання вартості їх капіталу.

Ключові слова: підприємство, капітал, капіталізація, інтелектуальний потенціал, управління капіталізацією.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Все частіше в економічній науковій літературі проблеми діяльності українських підприємств пов'язують не тільки з нестачею фінансових і матеріальних ресурсів, а, перш за все, з неефективним управлінням процесами, які забезпечують роботу господарських одиниць. Одним із найважливіших показників, який характеризує рівень конкурентоспроможності підприємства його розвиток і економічну привабливість, є показник рівня капіталізації. При цьому, перетворення майбутніх доходів у вартість більшість науковців та управлінців-практиків вважають процесом капіталізації, який, на наш погляд, у сучасних умовах інтелектуальної економіки потребує нових управлінських підходів та інструментарію.

Зважаючи на те, що формування необхідного середовища для розширення та удосконалення виробництва, оновлення і впровадження нової техніки, модернізація виробництва, покращення якості продукції та послуг, удосконалення технології і організації виробництва — головні позитивні наслідки процесів капіталізації, з необхідністю приходимо до висновку про важливість їх управлінського супроводу в межах діяльності тих суб'єктів господарювання, які виконують стратегічно важливу роль у національній економіці. До їх числа цілком справедливо можна віднести підприємства нафтогазової галузі, робота яких визначає стан і перспективи енергетичної та економічної безпеки держави. Важливість дослідження управлінських аспектів капіталізації нафтогазових підприємств підсилюється необхідністю пошуку дієвих механізмів, які дозволять ефективно вирішувати актуальні фінансово-економічні проблеми галузі з використанням притаманного новій знанієвоорієнтованій економіці інструментарію капіталізації. Крім того, актуальність досліджень особливостей процесів капіталізації підприємств нафтогазового

комплексу обумовлена невідповідністю між високим ступенем концентрації у їх межах матеріальних, фінансових і людських ресурсів у нижчим за компанії інших галузей рівнем капіталізації. У зв'язку з цим, важливим науковим завданням слід вважати ґрунтовний аналіз особливостей і потенційних можливостей підвищення рівня капіталізації нафтогазових підприємств з подальшим використанням їх результатів для розробки та удосконалення процесів управління.

Аналіз останніх публікацій, на які посилається автор. Сьогодні існує велика кількість публікацій, присвячених капіталу як економічній категорії та процесам капіталізації певних організаційних структур. Фундаментальні основи дослідження капіталу заклали представники таких економічних шкіл, як марксистська, класична, австрійська. Серед сучасних українських вчених-економістів слід звернути увагу на роботи О.О. Лапко, С.С. Шумської, Г.І. Башнянина, Ю.І. Туринського, З.Б. Дрогомирецької, О.В. Бервено, В.Ф. Горячук, М.А. Козоріз, І.О. Чупик та інших. Значний внесок у розвиток теорії та практики капіталізації зробили та успішно продовжують робити представники російських наукових шкіл. Незважаючи на важливість досліджень питань, пов'язаних з процесами капіталізації, актуальною на сьогоднішній день залишається проблема визначення сутності даної категорії. Серед вітчизняних дослідників існують різні за змістом підходи до розуміння дефініції «капіталізація». Одні автори тлумачать капіталізацію, як перетворення прибутку на капітал, інші — як вартість цінних паперів, що котируються на ринку [3; 4]. Л.М. Мельник на основі аналізу підходів до визначення сутності капіталізації проводить розподіл їх на такі напрямки [14]: процес перетворення ресурсів у вартість, яка приносить додаткову вартість; процес трансформації доходів у загальний капітал підприємства; категорія фінансового менеджменту (функція приросту фінансового капіталу); показник оцінки ринкової вартості підприємства;

Автори роботи [8] вважають, що капіталізація і вартісна оцінка економічних ресурсів характеризують інвестиційну привабливість підприємства. Звертаючись до Великої економічної енциклопедії, знаходимо трактування капіталізації як процесу перетворення доданої вартості у капітал [1]. Враховуючи те, що додана вартість як утворені первинні доходи, отримані в результаті безпосередньої участі у процесі виробництва, є, фактично, джерелом формування прибутку, у [1] використано термінологію «капіталізація прибутку», результатом якої є розширення виробництва і підвищення стійкості суб'єкта господарювання. Розширюючи поняття «стійкості підприємства» до його здатності отримувати прибуток, виконувати боргові зобов'язання, а також гарантувати економічну безпеку, з необхідністю приходимо до висновку, що головним критерієм позитивного розвитку будь-якого організаційного утворення є його капіталізація. Аналіз окремих, існуючих у літературі визначень дефініції «капіталізація» дав можливість встановити два основні підходи до її трактування: процесний і результативний. Перший розглядає капіталізацію як процес нарощування вартості капіталу організації, а другий — пов'язує капіталізацію з результатом, тобто вартістю бізнесу. На нашу думку, обидва підходи є достатньо науково обґрунтованими та такими, що мають важливе практичне значення в діяльності суб'єктів господарювання різних галузей і форм власності.

Аналіз ряду праць вітчизняних науковців дозволив встановити, що предметом їх досліджень є процеси та проблеми капіталізації підприємств найрізноманітніших сфер діяльності, серед яких найменше уваги, на наш погляд, звернуто у бік господарюючих суб'єктів нафтогазового сектору національного господарства. На думку О.О. Лапко, така ситуація викликана, перш за все, «закритістю» результатів

фінансової діяльності, а також політичною залежністю функціонування галузі [13]. Крім необхідності представлення деяких вітчизняних нафтогазових компаній на фондових ринках (сьогодні тільки акції ПАТ «Укрнафта» котируються на фондовому ринку), актуальність наукових досліджень проблем їх капіталізації зумовлена потребою пошуку резервів підвищення ефективності функціонування галузевих господарюючих суб'єктів за рахунок активізації використання наявних можливостей зростання вартості капіталу. Виходячи з цього, **метою даного дослідження** є аналіз особливостей уї характерних рис капіталізації в нафтогазовій галузі України, а також обґрунтування необхідності ефективного управлінського впливу на зазначений процес із врахуванням провідних чинників капіталізації підприємств нафтогазового комплексу.

Виклад результатів дослідження. Аналізуючи представлену у вітчизняній та зарубіжній літературі інформацію щодо методологічних підходів до оцінки вартості капіталу підприємства [3–6; 10], приходимо до висновку про використання в практиці діяльності суб'єктів господарювання трьох основних напрямків капіталізації: через зростання реальної балансової вартості капіталу, за рахунок врахування у вартості компанії інтелектуальної складової та під впливом ситуації на фондовому ринку. Процес використання реальних матеріальних ресурсів, грошового капіталу, результатом якого є розширення виробництва, придбання нових сучасних технологій, модернізація виробничих процесів характерний для реальної капіталізації. Якщо зростання вартості відбувається за рахунок нематеріальних активів (інтелектуального капіталу підприємства), то в такому випадку можна вести мову про метод нематеріальної капіталізації, яку часто називають маркетинговою. Зростання капіталу компанії внаслідок підвищення курсу акцій — це фіктивна або ринкова капіталізація. Як правило, капіталізацію з врахуванням інтелектуальної складової пов'язують з діяльністю підприємств сфери інформаційних технологій, консалтингових послуг та інших високоінтелектуальних напрямків. Наприклад, у 2012 році найдорожчою технологічною кампанією у світі стала Apple, капіталізація якої перевищила 600 млрд дол., що у кілька разів дорожче за балансову вартість компанії [9]. Не заперечуючи необхідність і можливості перетворення вітчизняних нафтогазових підприємств у високотехнологічні та інтелектуальні компанії [11], слід констатувати, що вони відносяться до числа тих, в активах яких домінує основний капітал. У такому випадку, на наш погляд, необхідно концентрувати увагу на можливостях реальної капіталізації суб'єктів нафтогазової галузі, яка створюється в процесі фінансово-господарської діяльності. Вагомим аргументом на користь зростання реальної балансової вартості капіталу і обмеженості можливостей фіктивної капіталізації для нафтогазового комплексу України є те, що більшість компаній та підприємств, які входять до головної вітчизняної нафтогазової компанії НАК «Нафтогаз України» — це господарюючі суб'єкта з 100 % державною власністю. Враховуючи стратегічно важливу та в багатьох випадках монопольну роль нафтогазового сектора національного господарства, значні ризики фіктивної капіталізації для компаній змішаних форм власності слід пов'язувати з можливостями неконтрольованого державою впливу на її економічну та енергетичну безпеку.

Нафтогазовий комплекс України представлений базовими підприємствами, що видобувають і транспортують нафту і газ, підприємствами різних форм власності, лідером яких є Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», яка забезпечує понад 97 % видобутку нафти і природного газу, 100 % обсягів транспортування природного газу магістральними газопроводами та понад 90 % обсягів

транспортування нафти магістральними нафтопроводами. Надзвичайно важлива роль НАК «Нафтогаз України» підтверджується тим, що Компанія виробляє восьму частину валового внутрішнього продукту України та забезпечує десяту частину надходжень до Державного бюджету. Загальна кількість працюючих на підприємствах Компанії складає 175 тисяч осіб, що становить близько 1 % працездатного населення країни [15].

Розглядаючи можливості реальної капіталізації та організації ефективного управління цим процесом для нафтогазових підприємств державної та інших форм власності, необхідно виділити кілька її основних напрямків. Першим шляхом зростання вартості капіталу можна розглядати збільшення прибутку, в основі якого лежить додана вартість, створена на підприємстві. Результатом нарощування величини прибутку стане спрямування його частини на розширення відтворення та збільшення власного капіталу. Забезпечення зростання прибутку суб'єктів господарювання нафтогазової галузі України може бути реалізоване за допомогою збільшення виручки від реалізації продукції та послуг або економії на витратах. Головні перешкоди здійснення зазначених заходів, які дозволять підвищити рівень реальної капіталізації нафтогазових підприємств — це висока ступінь морального та фізичного зносу основних фондів; низька енергетична ефективність усіх виробництв; недостатність обігових та інвестиційних коштів; проблеми боргів підприємств перед бюджетом і бюджету перед підприємствами через його перевантаженість соціальними зобов'язаннями, зокрема, оплатами за використання енергоресурсів юридичними та фізичними особами по дотаціях, субсидіях і за пільговими кредитами; низький рівень розрахунків за газ; перевантаженість галузі непрофільними підприємствами; адміністративне лобіювання державними органами інтересів окремих галузей і підприємств та інші [7]. Повна або часткова ліквідація приведених вище перешкод капіталізації може бути здійсненна, на наш погляд, по перше, в довгостроковій перспективі, по друге — за умов наявності значних фінансових ресурсів. Зважаючи на неприйнятність іу незначну ймовірність таких перспектив, вважаємо за доцільне рекомендувати керівному корпусу вітчизняних нафтогазових підприємств здійснювати активний пошук додаткових джерел зростання вартості їх капіталу. Одним з таких джерел, на нашу думку, можуть виступити інтелектуальні ресурси, які в [16, с. 182] названі «...ресурсами довготривалого використання...», що є результатом взаємодії знань, умінь, накопиченого досвіду персоналу, результатів науково-технічної діяльності та організаційно-методичних рішень. У контексті капіталізації нафтогазових підприємств інтелектуальні ресурси як стратегічно важливий актив потрібно розглядати не тільки з позиції необхідності нарощування їх вартості (нематеріальна капіталізація), а, перш за все, з погляду нагромадження та використання інтелектуального потенціалу для зростання прибутковості господарської діяльності, результатом якої стане підвищення рівня капіталізації. На наше переконання, вирішення поставленого завдання знаходиться в управлінській площині і вимагає прийняття відповідних рішень щодо зростання вартості капіталу за рахунок потенціалу інтелектуальних ресурсів.

Про деякий досвід вилучення економічної вигоди від використання інтелектуальних активів нафтогазового підприємства зазначено в [12, с. 146], де приведено результати впровадження у виробничий процес технологічних ноу-хау працівників НГВУ «Долинанфтогаз». За 2004–2008 роки прибуток від впровадження продуктів інтелектуальної діяльності працівників НГВУ зріс майже в 5

разів, що свідчить про важливу роль і належну увагу до останньої у господарській діяльності підприємства, а також про можливість направлення частини додаткового прибутку на зростання вартості капіталу підприємства. У вже згаданому дослідженні [12] продемонстровано результати опитування персоналу окремих нафтогазових підприємств і організацій. Серед переліку результуючих оцінок, які є надзвичайно цікавими з точки зору формування потенціалу капіталізації підприємств нафтогазової галузі, найважливішими і найбільш репрезентативними є ті, які відображають наступні тенденції станом на 2010 рік: знання персоналу підприємств і організацій НГКУ сьогодні використовуються тільки на 56 %, інтелектуальні здібності на 49 %, інноваційні якості на 35 %, моральний і духовно-культурний потенціал на 34 %, ініціативність на 33 %, а творчий потенціал особистості тільки на 31 %. Аналіз приведеної інформації, незважаючи на деяку її суб'єктивність і з врахуванням позитивного досвіду НГВУ «Долинанафтогаз» дає підстави зробити попередній висновок про значні резерви капіталізації нафтогазового сектора національної економіки за рахунок подолання негативних тенденцій у сфері використання інтелектуального потенціалу.

Автори праці [8] звертають увагу на важливу роль державно-приватного партнерства (ДПП) у забезпеченні капіталізації виробництва. Зважаючи на те, що ряд підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом і реалізацією нафти і газу (наприклад, 42 публічних акціонерних товариства з газопостачання та газифікації, які забезпечують постачання та транспортування природного газу кінцевим споживачам) цілком обґрунтовано можна віднести до структурних одиниць нафтогазової галузі, вважаємо за доцільне розглядати можливість зростання вартості їх капіталу на основі функціонування ефективної системи управління державно-приватним партнерством як другий ефективний та альтернативний шлях реальної капіталізації. Першим кроком у цьому напрямку стало дисертаційне дослідження Г.Ф. Боднар [2], у рамках якого запропоновано розглядати ДПП у сфері газифікації та газопостачання як ефективну організаційну форму господарювання, яка забезпечується, в першу чергу, результатами інтелектуальної діяльності в управлінській сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Узагальнюючи сформульовані вище теоретичні та практичні особливості капіталізації підприємств нафтогазової галузі України, приходимо до висновку про можливість розширення шляхів зростання вартості їх капіталу з врахуванням потенціалу інтелектуальних ресурсів. Пошук дієвих механізмів активізації нагромадження і використання інтелектуального потенціалу нафтогазового комплексу України з метою розширення можливостей процесів капіталізації — це перспектива подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Література

1. Большая экономическая энциклопедия. — М.: ЭКСМО, 2007. — 816 с.
2. Боднар Г. Ф. Управління державно-приватними партнерствами на засадах гармонізації інтересів сторін: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (нафтова і газова промисловість)»: 10.12.10 / Г. Ф. Боднар. — Івано-Франківськ, 2010. — 205 с.
3. Гарячук В.Ф. Системний аналіз процесу капіталізації економіки країни та визначення його як системи / В.Ф. Гарячук // Теорія та практика державного управління. — 2010. — №1(20). — С. 270–278.

4. Гриценко А.А. Капитализация и социализация экономики в ретроспективе и перспективе / А.А. Гриценко // [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Gricen.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Gricen.pdf)
5. Григорьев В.В. Характеристика методик доходного подхода. Метод капитализации дохода / В.В. Григорьев // Городская собственность. — 1999. — № 4 (20). — С. 9–12.
6. Дедкова М.В. Капитализация компаний: теоретический аспект / М.В. Дедкова // Научное издание ФГОУ ВПО РГУТиС, журнал «Вестник МГУС». Вып. «Экономика». — 2007. — №1 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/finance/capital/capitalization_forms.shtml.
7. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
8. Капіталізація підприємств: теорія та практика: монографія / під ред. д.е.н., проф. І.П.Булеєва, д.е.н., проф. Н.С.Брюховецької, НАН України, Ін-т економіки промисловості, ДонУЕП. — Донецьк, 2011, — 328 с.
9. Капитализация Apple достигла беспрецедентного рекорда. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://top.rbc.ru/economics/10/04/2012/645730.shtml>.
10. Козоріз М.А. Роль і функції капіталізації в забезпеченні економічного розвитку суб'єктів господарювання / М.А. Козоріз // Регіональна економіка. — 2007. — №2. — С. 42–48.
11. Кісь С.Я. Щодо стратегічної доцільності та умов трансформування НАК «Нафтогаз України» в сучасну інтелектуальну компанію / С.Я. Кісь, В.П. Петренко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць (Дніпропетровський національний університет). — Дніпропетровськ, 2008. — Вип. 240. — С. 1298–1309.
12. Кісь С.Я. Управління економічною безпекою підприємств нафтогазового комплексу: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (нафтова і газова промисловість)»: 23.09.2010 / Кісь Святослав Ярославович. — Івано-Франківськ., 2010. — 193 с.
13. Лапко О.О. Капіталізація нафтогазових підприємств: науково-методологічні підходи та практична оцінка / О.О. Лапко, Н.А. Мамонова // ВІСНИК Донецького університету економіки та права. — 2011. — №2. — С. 141–144.
14. Мельник Л.М. Конкретизація понять капіталізації підприємства / Л.М. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — №4. — Т.3. — С. 24–29
15. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України». [Електронний ресурс] —Режим лосту-пу: — <http://www.naftogaz.com>.
16. Швиданенко Г. О. Інтелектуальні ресурси підприємства, які функціонують у зовнішньому середовищі / Г. О. Швиданенко, І. Ю. Гусєва // Проблеми економіки. — 2012. — №4. — С.181–186.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014